

АДМІНІСТРАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВСТАНОВЛЕННЯ

ADMINISTRATIVE JURISDICTION AND FEATURES OF ITS ESTABLISHMENT

Про належність конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду, її відмежування від інших видів судової юрисдикції можна судити за сукупної наявності зовнішніх ознак публічно-правових відносин, з яких цей спір виник. Суспільні відносини виникають, розвиваються і видозмінюються набагато стрімкіше, ніж національне законодавство. Неможливо та й недоцільно у нормах Кодексу адміністративного судочинства України намагатися описувати і перерахувати публічно-правові спори. Тому для практики адміністративного судочинства принципово важливо застосовувати однозначні критерії оцінки публічного юридичного спору, його належності до юрисдикції адміністративних судів. Метою цього дослідження є теоретичне обґрунтування сутності адміністративної юрисдикції, аналіз правового та організаційного регулювання порядку її встановлення, розмежування таких категорій, таких як «компетенція», «підвідомчість» та «підсудність». Наукова новизна полягає у встановленні основних ознак адміністративної юрисдикції та чіткому формулюванні визначення вказаної категорії, а також окресленні критеріїв оцінки публічності юридичного спору, його належності до юрисдикції адміністративних судів на підставі комплексного аналізу національного законодавства, Пленумів Вищого адміністративного суду України та різних наукових праць у зазначеній сфері. У статті наголошено, що основною функцією адміністративних судів є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічноправових відносин. Визначено, що ефективність захисту суспільних відносин в значній мірі визначається можливостями держави протидіяти порушенням законів. Аргументовано, що адміністративно-юрисдикційна діяльність досить близька до публічного управління, вона є виключною компетенцією держави, у тому числі щодо передачі частини повноважень адміністративно-юрисдикційної діяльності інститутам громадянського суспільства. Доведено, що правозахисна спрямованість позасудової адміністративної юрисдикції є підставою виокремлення відповідного виду процесуальної форми – позасудової, у межах якої розрізняється адміністративно-юрисдикційний процес і провадження за скаргами громадян. Судова адміністративна юрисдикція і процесуальна форма її реалізації – є окремою процесуальною формою реалізації адміністративної юрисдикції. Акцентовано, що адміністративна юрисдикція є важливою складовою в правоохоронному механізмі, оскільки процесуальна форма діяльності властива юрисдикційній діяльності, саме це робить охорону права більш ефективною та впорядкованою.

Ключові слова: адміністративна юрисдикція, адміністративне судочинство, процесуальна форма, критерії, організаційно-правові засади, система, законодавство, вдосконалення.

The affiliation of a particular public law dispute to the jurisdiction of the administrative court, its separation from other types of judicial jurisdiction can be judged by the combined presence of external signs of public law relations, from which this dispute arose. Public relations are emerging, developing and changing much faster than national legislation. It is impossible and inexpedient to try to describe and list public law disputes in the norms of the Code of Administrative Procedure of

Ukraine. Therefore, for the practice of administrative proceedings it is fundamentally important to apply unambiguous criteria for assessing the publicity of a legal dispute, its belonging to the jurisdiction of administrative courts. The purpose of this study is to theoretically substantiate the essence of administrative jurisdiction, analysis of legal and organizational regulation of its establishment, delimitation of such categories as "competence", "jurisdiction" and "jurisdiction". Scientific novelty is to establish the main features of administrative jurisdiction and clearly formulate the definition of this category, as well as outlining criteria for assessing the publicity of a legal dispute, its jurisdiction over administrative courts based on a comprehensive analysis of national legislation, Plenums of the Supreme Administrative Court and various scientific papers. The article emphasizes that the main function of administrative courts is to protect the rights, freedoms and interests of individuals, the rights and interests of legal entities in the field of public relations. It is determined that the effectiveness of protection of public relations is largely determined by the state's ability to combat violations of the law. It is argued that administrative and jurisdictional activities are quite close to public administration, it is the exclusive competence of the state, including the transfer of some powers of administrative and jurisdictional activities to civil society institutions. The current administrative jurisdiction and the procedural form of implementation are a separate procedural form of the implementation of administrative jurisdiction. It is emphasized that administrative jurisdiction is an important component in the law enforcement mechanism, as the procedural form of activity is inherent in jurisdictional activity, which is what makes law enforcement more effective and orderly.

Key words: *administrative jurisdiction, administrative procedure, procedural form, criteria, organizational and legal principles, system, legislation, improvement.*

Вступ. Про належність конкретного публічно-правового спору до юрисдикції адміністративного суду, її відмежування від інших видів судової юрисдикції можна судити за сукупної наявності зовнішніх ознак публічно-правових відносин, з яких цей спір виник. Вірно звертає увагу Суддя Верховного Суду В. Бевзенко, що намагання законодавця формально у статтях Кодексу адміністративного судочинства України перерахувати належні до юрисдикції адміністративних судів справи у публічно-правових спорах – справа невдячна, марна і малодієва. Суспільні відносини виникають, розвиваються і видозмінюються набагато стрімкіше, ніж національне законодавство. Неможливо та й недоцільно у нормах Кодексу адміністративного судочинства України намагатися описувати і перерахувати публічно-правові спори. Тому для практики адміністративного судочинства принципово важливо застосовувати однозначні критерії оцінки публічності юридичного спору, його належності до юрисдикції адміністративних судів. Саме такі ознаки і є критеріями адміністративної юрисдикції. Відсутність, принаймні, одного з критеріїв унеможливує висновок про належність конкретного публічного-правового спору до юрисдикції адміністративного суду [1].

Тому визначення сутності адміністративної юрисдикції та особливостей її встановлення є актуальним та відповідає сьогоденним суспільним запитам.

Мета і завдання дослідження. Метою цього дослідження є теоретичне обґрунтування сутності адміністративної юрисдикції, аналіз правового та організаційного регулювання порядку її встановлення, розмежування таких категорій, таких як «компетенція», «підвідомчість» та «підсудність». Досягнення вказаної мети буде здійснено через проведення порівняльно-правового аналізу Кодексу адміністративного судочинства України [2], Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [3] та постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» [4] щодо визначення сутності адміністративної юрисдикції та особливостей її встановлення. Наукова новизна полягає у встановленні основних ознак адміністративної юрисдикції та чіткому формулюванні визначення вказаної категорії, а також окресленні критеріїв оцінки публічності юридичного спору, його належності до юрисдикції адміністративних судів на підставі комплексного аналізу національного законодавства, Пленумів Вищого адміністративного суду України та різних наукових праць у зазначеній сфері.

Огляд літератури. Окремі питання щодо теоретичного встановлення сутності адміністративної юрисдикції та аналізу правового й організаційного регулювання порядку її встановлення були предметом досліджень таких учених, як В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, О. І. Безпалової, І. О. Богомазової, Ю. П. Битяка, О. В. Джафарової, Є. В. Додіна, О. С. Іщука, А. Т. Комзюка,

О. І. Корчинського, Р. В. Миронюка, О. М. Нечитайла, О. І. Остапенка, О. М. Пасенюка, Н. Є. Хлібороб, В. К. Шкарупи, О. Ю. Якімова та інших. Дослідження вказаних науковців сприяли вдосконаленню розуміння сутності адміністративної юрисдикції та аналізу правового й організаційного регулювання порядку її встановлення. Однак, окремим проблемним питанням у даній сфері, уваги в працях цих учених було приділено недостатньо, оскільки вказані моменти аналізувалися тільки щодо загальних питань вивчення адміністративної юрисдикції в Україні. Також до основних причин розгляду даної тематики потрібно віднести значне оновлення національного законодавства в галузі адміністративного судочинства.

Методологія дослідження. Під час проведення дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Системне використання та поєднання зазначених методів покращує комплексне вивчення питання визначення сутності адміністративної юрисдикції. Під час дослідження окремим аспектів особливостей встановлення адміністративної юрисдикції використовувалися такі загальні методи пізнання, як аналіз, спостереження, порівняння. Ці методи допомогли визначити перелік матеріалу для комплексного дослідження. Окрім цих, застосовувалися спеціальні методи. До них віднесено: історико-правовий, структурно-функціональний, системний, порівняльно-правовий, формально-логічний. Проаналізувати ступінь розвитку категорії «адміністративна юрисдикція» дозволив історико-правовий метод. Оцінку спірних правовідносин на предмет їх належності до адміністративної юрисдикції досліджено за допомогою структурно-функціонального методу, зокрема, аналіз фактів, обставин справи, зміст спірних правовідносин; аналіз і добір норми права, які регулюють спірні відносини; порівняння фактів, обставин справи, змісту спірних правовідносин із відібраними нормами права; аналіз критеріїв адміністративної юрисдикції у змісті спірних правовідносин. Для окреслення системи суб'єктів, які уповноважені розглядати адміністративні спори використано системний метод пізнання. Порівняльно-правовий метод застосовувався для дослідження нормативно-правового регулювання суміжних галузей, зокрема видів юридичної відповідальності (кримінальної, цивільно-правової, дисциплінарної). Формально-логічний метод застосовувався як спосіб щодо наведення аргументів, висновків та пропозицій з удосконалення та адаптації національного законодавства України щодо окремих проблемних аспектів адміністративного судочинства.

Результати дослідження та дискусія. Активне оновлення адміністративного законодавства значно посилює вплив адміністративного регулювання як елемента державного регулювання. Реформуванню піддається вся система адміністративного права, у тому числі інститут адміністративної юрисдикції. З цим і пов'язана необхідність з'ясування теоретичних питань розробки підходів до формування визначення сутності адміністративної юрисдикції [5, с. 71].

Такої ж думки і Н. В. Лелеченко, що соціально-економічні перетворення в Україні неможливі без відповідного правового забезпечення, проведення судово-правової та адміністративної реформ, які покликані не лише охопити сферу нормативного регулювання суспільних відносин, поглибити демократичні права і свободи громадян, структурні та організаційні зміни державних інститутів, а й сприяти формуванню принципово нової системи адміністративної юстиції, орієнтованої на стандарти, розроблені світовою практикою та обумовлені змінами до змісту державного управління [6].

Р. В. Миронюк у своєму дослідженні зазначає, статтею 124 Конституції України встановлено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. Однак Основний Закон та процесуальні закони, на жаль, не дають можливості з'ясувати зміст категорії «юрисдикція». Як наголошує автор, наукові та навчальні видання активно використовують цей термін, хоча й не завжди належним чином розкривають його зміст. Що стосується наукової літератури, то в ній поняття «юрисдикція» належить до числа дискусійних [7, с. 71].

Отже, розпочати дослідження вказаного питання потрібно з визначення самого терміну «адміністративна юрисдикція».

Відповідно до Великої української енциклопедії, адміністративна юрисдикція – це компетенція судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів за правилами адміністративного судочинства [8]. Предметом адміністративної юрисдикції зазвичай є спори з адміністративними органами, де приватна особа оскаржує їхні рішення, дії чи бездіяльність. У деяких країнах (наприклад, Франція) предмет адміністративної юрисдикції може бути ширшим і передбачати публічно-правові спори не лише з адміністративними органами, а також з державними чи комунальними установами [9, с. 241].

В Україні до адміністративної юрисдикції закон зараховує вирішення таких публічно-правових спорів: спори приватної особи із адміністративним органом щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності; спори між адміністративними органами щодо їхньої компетенції; спори з адміністративних договорів; спори за зверненням адміністративного органу до суду у випадках, встановлених законом; спори з правовідносин, пов'язаних із виборами чи референдумом; спори приватної особи з розпорядником публічної інформації щодо доступу до публічної інформації; деякі категорії спорів щодо державних закупівель. Водночас вирішення справ про адміністративні провини та накладання адміністративних стягнень не стосується адміністративної юрисдикції. Інколи це поняття визначають ширше – як компетенцію уповноважених органів вирішувати індивідуальні адміністративні спори. У літературі термін адміністративної юрисдикції часто звужують до компетенції органів влади вирішувати справи про адміністративні провини [10, с. 199].

Аналіз тлумачення самого терміна «юрисдикція» показує, що він походить від латинського «iurisdictio», яке складається з двох слів – «ius» та «dicere», що означає «говорити право», «право мовлення». Цим словом позначались у різні періоди Риму сукупність прав домовласника над членами сім'ї, розпорядча і судова влада, управління магистратів, підсудність. Детальне ознайомлення з такими міжнародними документами як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права дає змогу прийти до висновку, що наразі немає єдиного підходу до його визначення. Під цим терміном розуміють: 1) встановлену законом сукупність правових повноважень відповідних державних органів вирішувати правові спори, у тому числі вирішувати справи про правопорушення, тобто оцінювати дії особи з точки зору їх правомірності, застосовувати юридичні санкції до правопорушників; 2) коло повноважень суду чи адміністративного органу з правової оцінки конкретних фактів, у тому числі з вирішення спорів та застосування передбачених законом санкцій [7, с. 71].

Потрібно погодитися з тезою П. В. Вовка, який у своїй праці акцентує, що в сучасних умовах проблеми адміністративної юрисдикції залишаються не досить розробленими. Так, відсутній єдиний підхід вчених-правників до визначення адміністративної юрисдикції, яка доволі спрощено отожднюється з підвідомчістю, що видається спірним. З практичної точки зору дослідження адміністративної юрисдикції зумовлено неоднозначним вирішенням питання про належність того чи іншого спору або іншого правового питання до відання конкретного суду, що в кінцевому підсумку призводить до порушення права людини на справедливий розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [11, с. 517].

Таким чином, потрібно навести точки зору різних науковців з цього приводу.

На думку Н. В. Лелеченко, адміністративна юрисдикція представляє собою один із видів діяльності органів публічної влади й виступає як складова реалізації ними сукупності повноважень щодо розгляду та вирішення адміністративно-правових спорів і справ про адміністративні правопорушення, надання правової оцінки діям суб'єктів публічно-правових відносин з погляду їх правомірності або неправомірності, застосування санкцій до правопорушників [6].

Я. В. Вашук визначає адміністративну юрисдикцію як сукупність елементів, які використовуються під час розгляду адміністративно-правових спорів, справ про адміністративні правопорушення суб'єктами публічної адміністрації та судами [12, с. 111-112].

А. О. Селіванов акцентує, що поняття «адміністративна юрисдикція» пов'язане з певного роду або виду виконавчо-розпорядчої діяльності держави, в процесі якої дійсно розв'язується (вирішується) спір про право, і, хоча ці дії не обов'язково пов'язані з покаранням, все ж наявність системи органів каральної адміністративної юрисдикції є іншою стороною цього виду діяльності [13, с. 27].

Дослідник С. С. Василів, пропонує адміністративну юрисдикцію визначати як процесуальну діяльність, що зумовлюється сукупністю повноважень, прав та обов'язків певного державного органу, зокрема, стосовно розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення та місцем цього органу у державній ієрархії. Що ж до підвідомчості, то у визначенні цієї правової категорії акцент слід робити саме на розмежуванні компетенції з розгляду справ про адміністративні правопорушення між різними юрисдикційними органами [14, с. 57].

Е. Ф. Демський пропонує наступне визначення адміністративної юрисдикції: це встановлена чинним законодавством компетентність органів публічної адміністрації здійснювати свої функції у сфері публічного управління і розглядати будь-які адміністративні справи у відповідній, визначеній адміністративними актами, адміністративно-процесуальній формі, виносити по них рішення із застосуванням у необхідних випадках заходів адміністративного примусу [15, с. 138-139].

Наступним етапом дослідження адміністративної юрисдикції буде аналіз нормативно-правової основи у зазначеній сфері, зокрема Пленумів Вищого адміністративного суду України.

Так, у постанові Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» зазначено, що законодавство не містить визначення терміна «публічно-правовий спір». Для розгляду спору адміністративним судом необхідно встановити його публічно-правовий зміст (характер). Для з'ясування характеру спору суди повинні враховувати, що протилежним за змістом є приватноправовий спір. Це означає, що в основі розмежування спорів лежить поділ права на публічне та приватне. Вирішуючи питання про віднесення норми до публічного права, а спору до публічно-правового, суди повинні враховувати загальнотеоретичні та законодавчі критерії. Зокрема, за змістом пункту 1 частини першої статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України у публічно-правовому спорі, як правило, хоча б однією стороною є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень. Суди повинні звертати увагу на те, що спір набуває ознак публічно-правового за умов не лише наявності серед суб'єктів спору публічного органу чи посадової особи, а й здійснення ним (ними) у цих відносинах владних управлінських функцій [4].

Вирішуючи питання про визначення юрисдикції адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ, суди повинні враховувати, що Кодекс адміністративного судочинства України встановлює такі правила відмежування адміністративної юрисдикції від інших видів юрисдикції:

- понятійно-функціональне, тобто визначення адміністративної справи, що наведене у пункті 1 частини першої статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України;
- визначення видів публічних правовідносин (управлінські правовідносини та правовідносини, пов'язані з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень), зазначених у частині першій статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України;
- встановлення переліку публічно-правових спорів, що підпадають під юрисдикцію адміністративних судів;
- встановлення переліку публічно-правових справ, що не належать до предмета адміністративної юрисдикції [4].

Потрібно погодитися з тезою Я. Я. Сідея. Автор наголошує, що незважаючи на постійну зміну законодавства щодо компетенції судів стосовно визначення юрисдикції, знайти оптимальну модель її розмежування не вдається. Визначення юрисдикції спору здебільшого залишається досить складною проблемою для практики, що зумовлено не лише недосконалим законодавством, а й наявними в науці та практиці догмами. Особливі проблеми в розмежуванні юрисдикції виникають у разі, якщо у визначенні критеріїв такого розмежування немає виходить із різнопланових ознак, не узгоджених між собою, внаслідок яких один і той самий спір формально може бути розглянутий судами різних юрисдикцій. Вирішуючи такі питання, процесуальна наука та практика, керуючись неписаним правилом щодо неможливості альтернативи у визначенні судової юрисдикції, всі свої зусилля спрямовує на вирішення начебто наявних колізій [10, с. 199].

З цього приводу доцільною є пропозиція В. Б. Авер'янова, який вже давно зазначає, що зміст інституту «адміністративна юрисдикція» необхідно юридично закріпити у відповідному нормативно-правовому акті, відповідно у ньому об'єднати юрисдикційну діяльність: а) органів виконавчої влади, уповноважених розглядати скарги громадян і юридичних осіб на незаконно прийняті рішення, як нижчих органів, так і підлеглих осіб, тобто сфера адміністративного оскарження; б) органів виконавчої влади, уповноважених застосовувати заходи адміністративної відповідальності (адміністративна позасудова юстиція); в) адміністративних судів (адміністративна судова юстиція) [16, с. 193-195].

Окремо потрібно зауважити, що юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи: 1) що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України; 2) що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства; 3) про накладення адміністративних стягнень, крім випадків, визначених цим Кодексом; 4) щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського об'єднання, саморегульованої організації віднесені до його (її) внутрішньої діяльності або виключної компетенції, крім справ у спорах, визначених пунктами 9, 10 частини першої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України [2].

Вірно зазначає у своєму дослідженні Р. В. Миронюк, який приходить до висновку, що у статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України законодавець застосував абстрактний

спосіб викладення адміністративно-правових норм, що стосуються юрисдикції адміністративних судів. Визначений перелік публічно-правових спорів залишається відкритим, оскільки він сформований, виходячи зі специфіки функцій та компетенції суб'єктів владних повноважень. Водночас трансформація праворозуміння суті й змісту діяльності суб'єктів владних повноважень з імперативної на обслуговуючу суспільні потреби обумовлює викладення цієї статті у новій редакції, що встановлюватиме перелік категорій публічноправових спорів, виходячи не зі специфіки діяльності суб'єктів владних повноважень, а з конкретних порушень прав, свобод законних інтересів фізичних і юридичних осіб у публічно-правових відносинах. За такого підходу право на звернення суб'єктів владних повноважень до адміністративного суду набуває декларативного характеру і втрачає актуальність, залишаючи при цьому право на звернення фізичної та юридичної особи в разі порушення їх прав внаслідок прийняття владного рішення суб'єктом владних повноважень [7, с. 75-76].

Висновки. Таким чином, адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду.

Наведені вище проблемні моменти, які існують щодо чіткого встановлення адміністративної юрисдикції судів призводять до суттєвих негативних наслідків, зокрема, порушення конституційних прав кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, захисту виборчих прав, права на доступ до публічної служби. Оцінка спірних правовідносин на предмет їх належності до адміністративної юрисдикції повинна проходити за наступними етапами: аналіз фактів, обставин справи, змісту спірних правовідносин; аналіз і добір правових норм, які регулюють спірні відносини; порівняння фактів, обставин справи, змісту спірних правовідносин із відібраними правовими нормами; аналіз критеріїв адміністративної юрисдикції у змісті спірних правовідносин; формулювання відповідно до проведеного аналізу висновку про наявність або відсутність адміністративної юрисдикції.

Список використаних джерел:

1. Бевзенко В. Критерії адміністративної юрисдикції. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/169927-kriteriyi-administrativnoyi-yurisdiksiyi>
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 8. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13#Text>
5. Сірант О. Р. Адміністративна юрисдикція-сучасні підходи до проблеми визначення. *Наше право*. 2017. № 2. С. 107-112.
6. Лелеченко Н. В. Загальна характеристика адміністративної юрисдикції як специфічної форми діяльності органів публічної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_6_8
7. Миролюк Р. В. Особливості судового розгляду окремих категорій адміністративних справ: навч. посібник / Р. В. Миролюк. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 352 с.
8. Куйбіда Р. О. Адміністративна юрисдикція. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Адміністративна_юрисдикція
9. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права. Заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. Київ : Старий світ, 2006. 576 с.
10. Сідей Я. Я. Розмежування адміністративної юрисдикції з іншими видами юрисдикції у сфері судової компетенції. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 196-200.
11. Вовк П. В. Поняття адміністративної юрисдикції в парадигмі правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2020. С. 517-519.
12. Ващук Я. В. Правова характеристика адміністративної юрисдикції. *Форум права*. 2011. № 3. С. 111-114.

13. Селіванов А. О. Адміністративний процес в Україні: реальність і перспективи розвитку правових доктрин. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 68 с.

14. Висилів С. С. Адміністративно-правові засади підвідомчості розгляду справ про адміністративні правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук:12.00.07. Л.: Національний університет «Львівська політехніка», 2016. 245 с.

15. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

16. Авер'янов В. Б. Питання адміністративної реформи у змісті Загальної концепції державно-правової реформи. *Державно-правова реформа в Україні: тези матеріалів наук.-практ. конф.* Київ, 1997. С. 193-195.